

ЕСТЕТИЧНИЙ СВІТОГЛЯД ОСОБИСТОСТІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

У статті проаналізовано теоретичні аспекти естетичного світогляду особистості, визначено структурні складові естетичного світосприйняття навколишньої дійсності та мистецтва.

The article analyzes the theoretical aspects of the aesthetic outlook of the individual, identified structural components of the aesthetic world surrounding reality and art.

В умовах сьогодення відбуваються складні за своїм змістом, характером та спрямованістю процеси у сфері соціальної, економічної, культуротворчої, освітньо-виховної діяльності. Українське суспільство якісно оновлюється у своєму розвитку, набуваючи необхідних ознак відкритого демократичного суспільства, сповненого високими принципами, формами та напрямками життєдіяльності та творчості. Так, у сфері економіки упорядковуються ринкові відносини, поступово вирішуються питання правового забезпечення різних видів діяльності, привнесення у їх зміст та характер необхідних елементів морально-ділової культури, відповідальності тощо. Економіка суспільства перетворюється у цивілізований спосіб вирішення питань, створення матеріальних і духовних цінностей, задоволення життєво важливих потреб кожної людини.

У сфері соціального розвитку достатньо помітними є зміни, пов'язані з визначенням того, що є пріоритетним для суспільства, в якому напрямі воно має розвиватися. У цьому відношенні достатньо чіткою і принциповою виявилася позиція, пов'язана з тим, що пріоритетом суспільного розвитку визначена особистість як найвища цінність українського суспільства. Саме на розвиток особистості мають бути спрямовані зусилля широкої громадськості, запропоновані освітньо-культурні комплекси, які б забезпечили повноцінний розвиток кожної людини, її творчих сил і можливостей.

У процесі культуротворчої діяльності спостерігається достатньо відчутна тенденція до пошуку та реалізації нових форм, методів, способів художньо-образного освоєння дійсності, привнесення у цей процес важливих елементів творчої свободи подолання канонічності та традицій, які вже не відповідають зростаючому рівню естетичних смаків, орієнтацій, ідеалів, інтересів та потреб. Сфера культури у її багатоманітності змісту і форм все більше характеризується інноваційним характером, спрямованим на освоєння шляхів, які б зміцнювали, збагачували та примножували духовний потенціал суспільства і кожної людини, перетворювали його у дієвий засіб олюднення предметного та природного середовища, піднесення рівня тих відносин, які складаються в системі суспільного життя, міжособистісних стосунків, колективної співпраці тощо.

Достатньо помітними є зміни, які мають місце в системі освітньо-виховної діяльності. В закладах середньої та вищої освіти здійснюється перехід на нові технології навчання і виховання, суть яких полягає у створенні умов для самоорганізації особистості, зміцнення її віри у власні сили та творчий потенціал. Особистісно орієнтоване навчання передбачає посилення ролі суб'єктивних чинників, надання переваги питанням, які пов'язані з актуалізацією емоційної сфери людини, розвитку її інтелектуальних можливостей, стимулювання творчої активності. Усе це покликане гармонізувати найважливіші прояви психологічної сфери особистості, створити необхідні умови для повноцінного розвитку людського в людині.

Зазначене переконує в тому, що на рівні суспільних, економічних, культурологічних та освітньо-виховних процесів наявною є тенденція до посилення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, налагодження плідного діалогу між різними сферами суспільної свідомості, відкриття простору до творчого освоєння людиною навколишньої дійсності за законами краси, гармонії, цілісності, системності, співвіднесеності певних предметів, процесів, явищ

тощо. Водночас виникає питання, пов'язане з тим, наскільки є підготовленою сучасна людина до встановлення плідного зв'язку з соціальним, природним, предметним, художнім середовищем з урахуванням естетичних закономірностей, законів краси, гармонії та ін.

Досвід наукових спостережень підтверджує, що у площині ставлення людини до навколишньої дійсності відбуваються процеси, які часом не відповідають тим тенденціям, що мають місце в цілому на ґрунті соціальних, економічних, культурологічних та інших відносин. Йдеться про ставлення людини до предметів, явищ, процесів, які вона покликана сприймати, розуміти, оцінювати, інтерпретувати не на рівні спрощеного, репродуктивного відтворення зовнішніх чи функціональних проявів, а на рівні встановлення з ними більш складного духовно-практичного зв'язку, який характеризується як естетичне ставлення до дійсності, повсякденного життя, природи, побуту, мистецтва.

При цьому спостерігається дуже небезпечна як для суспільного розвитку, так і становлення потенційних сил і можливостей особистості тенденція, пов'язана з нівелюванням духовного сегменту та знеціненням того, що спроможне примножувати людське в людині, а саме відчуття, розуміння, освоєння прекрасного, піднесеного, красивого, гармонійного, цілісного, виразного та ін. Особливо це стає небезпечним, якщо взято до уваги посилення нігілістичного ставлення до естетичного з боку окремих верств, зокрема, молодіжного середовища, для якого такі поняття, як прекрасне, піднесене часом залишається не сприйнятними, не зрозумілими, такими, що не викликають відповідного інтересу, потреби, захоплення тощо.

У результаті посилюється відстань відчуженості особистості від загально цивілізованих процесів, коли суспільна практика в цілому спрямовує свої зусилля на естетизацію існуючих відносин, розбудову соціального, економічного, культурологічного, освітньо-виховного сегменту за законами краси, а окрема людина в цей час не прогресує, а залишається на позиціях свого становлення, не відповідає динаміці сучасного соціокультурного прогресу. За таких обставин виникає необхідність глибокого осмислення того, що зумовлює існуючу тенденцію та не сприяє піднесенню відносин людини до навколишньої дійсності на рівень того, коли б вона прагнула вибудовувати своє життя, працю, навчання, відпочинок, творчість з урахуванням естетичних критеріїв, вимог, традицій тощо.

У пошуках відповіді на це питання ми звернулися до категорії, яка має глибокі історичні коріння, пройшла шлях багатовікового становлення, знайшла певну підтримку на соціокультурному ґрунті і сьогодні продовжує викликати інтерес широкої громадськості: вчених, діячів культури, працівників освіти, людей, для яких прояви прекрасного набули відчутного значення. Йдеться про таку категорію, як естетичний світогляд. Порівняно з іншими поняттями, такими, як естетичний ідеал, смаки, орієнтації, потреби, інтереси, оцінки, категорія естетичного світогляду ще не отримала достатнього наукового осмислення і тому часом інтерпретується довільно, без належного рівня аргументації, пояснення тощо. У результаті можна бачити, як в умовах сучасної практики, в системі культуротворчої та освітньо-виховної діяльності категорія естетичного світогляду не функціонує на належному рівні, часом перетворюючись у формальний прояв того, що характеризує ставлення людини до дійсності, мистецтва тощо.

Прагнучи наблизитись до глибинної сутності зазначеного поняття, нами була проведена теоретично-пошукова та аналітична робота, яка дозволила виділити ряд важливих аспектів естетичного світогляду, а саме:

- зовнішні чинники становлення та розвитку естетичного світогляду особистості;
- процеси, пов'язані з саморегуляцією естетичного світогляду особистості;
- функції естетичного світогляду в життєдіяльності особистості.

Слід зазначити, що естетичний світогляд людини є продуктом як зовнішнього впливу, так і тих процесів, які пов'язані з його саморегуляцією та функціонуванням. Він виник в історії розвитку суспільства передусім як необхідність гармонізації відносин, зв'язків, процесів, які відбуваються в природному та соціально-культурному середовищі. Адже

суспільство у своєму розвитку прагне не лише пізнавати навколишню дійсність, але й створювати умови для того, щоб освоєні раніше матеріальні та духовні цінності набували свого належного використання, упровадження, сприяли подальшому просуванню людини шляхом цивілізованої взаємодії з навколишнім світом.

Усвідомлення цієї закономірності цивілізаційного розвитку спонукало суспільство до утвердження на рівні свідомості людей системи ціннісно-орієнтаційних координат, на які варто було спрямовувати увагу, а також використовувати під час різних видів та форм діяльності.

Одним із прикладів таких координат можна назвати моральні норми, вимоги, критерії, яких має дотримуватися людина. Згідно високих за своїм змістом моральних вимог, кожна людина покликана ставитися до іншої людини з відповідною мірою поваги, чемності, толерантності, ввічливості, стриманості, і водночас виявляти до неї певний рівень вимогливості, принциповості, послідовності тощо. Поєднання двох складових – поваги та вимогливості – засвідчує про прагнення суспільства втілити в існуючу практику такої системи моральних вимог, які б гармонізували морально-етичні прояви, дозволяли особистості відчути повагу до себе і водночас мірку своєї відповідальності за дотримання певних моральних норм.

Створюючи систему ціннісно-орієнтаційних координат та вимог, суспільство у своєму історичному розвитку сприяло тому, щоб поступово на рівні суспільної свідомості відбувалося становлення естетичного світогляду, який акумулював в собі ідеї, погляди, міркування, позиції, оцінки щодо сутності, ролі та місця естетичних цінностей в житті та діяльності людини. Саме тому слід вважати суттєвим вплив зовнішніх чинників, пов'язаних з суспільним розвитком, на становлення та розвиток естетичного світогляду особистості.

Розкриваючи сутність вказаного явища, слід звернути увагу на ті процеси, які пов'язані з самореалізацією естетичного світогляду особистості. Адже йдеться про складне духовно-функціональне утворення людини, яке характеризується не лише тим, що мають місце на рівні свідомості певні знання, уява, погляди, ідеали, але й їх спроможність впливати, взаємодіяти, створювати на цій основі нові продукти, приймати відповідні рішення, виконувати відповідні дії.

Прикладом внутрішньої залежності в структурі естетичного світогляду може бути взаємозв'язок емоційно-пошукової активності з проявами людини. Знаходження умов для збалансованого поєднання емоційного та інтелектуального, чуттєвого та раціонального, конкретного та абстрактного веде до того, що особистість починає усвідомлювати доцільність використання існуючих способів реагування на зовнішні процеси на основі їх ціннісного, системного, скоординованого використання.

Адже естетичний світогляд особистості є залежним від внутрішніх процесів і тому передбачає активне залучення набутого раніше досвіду, наявних сил і можливостей людини у їх гармонійному поєднанні та використанні під час встановлення з навколишнім світом такого рівня відносин, який би дозволяв оцінювати предмети, явища дійсності як прекрасні, піднесені тощо. Саме тому сьогодні важливо враховувати зазначену особливість естетичного світогляду як духовного утворення особистості. Сприймати, оцінювати, розуміти прекрасне людина може лише тоді, коли на це є як об'єктивні (зовнішні), так і суб'єктивні (внутрішні) передумови.

Важливо зазначити, що особливість естетичного світогляду особистості полягає в його функціонуванні. Адже визначені на рівні особистості естетичні принципи, норми, вимоги, положення, пріоритети, ідеали, смаки покликані сприяти привнесенню у різноманітні сфери життєдіяльності усього того, що відноситься до прекрасного, піднесеного, гармонійного тощо. Саме тому актуального характеру набуває питання щодо функціонування естетичного світогляду та його безпосереднього чи опосередкованого впливу на найважливіші форми свідомості людини (моральну, політичну, правову, релігійну, художню, наукову) та види діяльності (комунікативну, пізнавальну, ігрову, дозвіллеву, креативну та ін.).

На жаль, в умовах сучасної практики функціонування естетичного світогляду часом інтерпретують обмежено, лише у зв'язку з окремими проявами духовно-практичного життя людини. Зокрема, домінуючими є судження відносно того, що естетичний світогляд потрібен переважно працівникам культури, діячам мистецтва і значно скромнішою є його роль в системі науково-технічної творчості тощо. Подібні судження мають місце в інших проявах суспільного, культурно творчого, освітньо-виховного процесу, що негативно позначаються на практиці, пов'язаній з естетичним освоєнням дійсності. У результаті, естетичний світогляд перестає виконувати повноцінно свої функції, згортає свої потенційні можливості щодо впливу на різні сфери життєдіяльності сучасної людини.

Якими ж є основні функції естетичного світогляду? Відповідь на це запитання можлива за умови, якщо будуть виділені такі аспекти, як ідея, зміст та способи впливу естетичного світогляду. Наше звернення на ці аспекти зумовлено тим, що естетичний світогляд належить до духовних утворень особистості, які у своїй сутності є не аморфними, мозаїчними, фрагментарними, а розвиваються і набувають цілісного, активного та системного характеру. Звідси виключно важливою при визначенні функціональної активності естетичного світогляду є його генералізована ідея, змістові можливості, а також способи, завдяки яким стає реальним і ефективним вплив на певні напрями життєдіяльності людини.

Виходячи з таких міркувань, нами виділено декілька функцій естетичного світогляду особистості: генералізуюча, гносеологічна та практична. Сутність генералізуючої функції полягає в тому, що естетичний світогляд порівняно з іншими різновидами світоглядного ставлення людини покликаний не анатомувати чи відокремлювати особливості окремих проявів дійсності, а навпаки – інтегрувати їх з метою знаходження спільного, важливого, перспективного, досконалого тощо. Спираючись на естетичний світогляд, людина починає сприймати, оцінювати, інтерпретувати навколишню дійсність з метою гармонізації сторін, консолідації зусиль, об'єднання існуючих можливостей в руслі конструктивних рішень. У цьому виявляється унікальність генералізуючої функції естетичного світогляду та необхідність її реалізації на практиці.

Немає сумніву в тому, що естетичний світогляд є необхідним для пізнання навколишньої дійсності, її оцінки, осмислення тощо. Адже отримання нових знань, понять, уявлень характеризує одну з суттєвих потреб людини. Естетичний світогляд у цьому відношенні відкриває особливі можливості, пов'язані з тим, що може забезпечувати трансформування певних знань, їх співставлення, порівняння на цій основі утворювати якісно новий інтелектуальний продукт. Так, у межах естетичного пізнання людина може вільно переносити свої знання, уявлення з однієї сфери в іншу, використовувати їх у межах певного діалогу, надавати їм певного знання порівняно з іншим і тим самим моделювати принципово нові підходи, рішення тощо.

Естетичний світогляд засвідчує високий рівень абстрагування, утворення теоретико-поняттєвих конструкцій, логічних рішень, висновків тощо. Втім його функціональні можливості цим не обмежуються. Вони засвідчують також тісний зв'язок естетичного світогляду з існуючою практикою, сучасною сферою життя та діяльності людини. Саме тому значної уваги заслуговує практична функція естетичного світогляду, яка виявляється у процесі естетизації природного середовища, сфери побутового життя людини, системи відносин, які формуються в суспільній практиці, художній творчості тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що естетичний світогляд набуває в умовах сьогодення важливого значення в силу того, що це духовно-практичне утворення особистості спроможне забезпечити освоєння навколишньої дійсності за законами краси. Завдання сучасної освітньо-виховної практики полягає в тому, щоб створити потрібні педагогічні умови для формування в учнівської та студентської молоді естетичного світогляду, використовуючи при цьому потенційні можливості освітньо-культурного середовища навчального закладу.